

Opseg i sadržaj pojma homonimije u hrvatskom jeziku

Ćurković, Ina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:714866>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-02-25**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Ina Ćurković

Opseg i sadržaj pojma homonimije u hrvatskom jeziku

Diplomski rad

Mentor: Doc. dr. sc. Goran Tanacković Faletar

Osijek, 2015.

Sažetak

U radu će biti riječi o homonimiji u hrvatskom jeziku. Homonimija je leksička pojava u kojoj dva ista leksema imaju različito značenje. Homonimija se najprije proučava u kontekstu asimetričnih pojava u jeziku zajedno sa sinonimijom i polisemijom. Asimetričnost nastaje kada se naruši zakon znaka o jednom izrazu za jedno značenje. Samo definiranje homonimije jednako je važno kao i njezino razlikovanje i razlučivanje od polisemije. Donose se načini postanka homonimije kao i vrste homonimije. Temeljna podjela homonimije je na leksičku i gramatičku unutar koje postoje daljnje podjele. Gramatička homonimija zahvaća gotove sve dijelove leksema, najčešće se očituje kod padežnih nastavak u sklonidbi muškog roda kada je za živo $G = A$, a za neživo $N = A$. Leksička homonimija dijeli se na onu u užem i širem smislu. Problemi povezani s homonimijom nisu samo u njezinom razlučivanju od polisemije, nego se oni u praksi očituju u leksikografiji i prevođenju. U leksikografiji problem nastaje zbog kolizije s polisemijom, tj. koje natuknice treba obrojčivati, a koje ne. U prevođenju poteškoće mogu nastati zbog jedne rubne vrste homonimije (shvatimo li homonimiju kao jednojezičnu pojavu), a to je međujezična homonimija koja rezultira „lažnim prijateljima“. Lažni su prijatelji pojava u kojoj dva ista leksema u različitim jezicima imaju različito značenje. Posebno je česta u slavenskim jezicima (Opačić, 1995).

Ključne riječi: homonimija, polisemija, asimetričnost, homofoni, homografi

Sadržaj

1. UVOD.....	4
2. OPSEG I SADRŽAJ POJMA HOMONIMIJE U HRVATSKOM JEZIKU.....	6
2. 1. Homonimija kao jedna od asimetričnih pojava u jeziku.....	6
2. 2. Razgraničavanje homonimije i polisemije.....	13
2. 3. Definiranje homonimije.....	16
2. 4. Vrste homonima.....	22
2.5.Načini postanka homonimije.....	27
3. POTEŠKOĆE S HOMONIMIJOM.....	30
3. 1. Homonimija i leksikografija.....	30
3. 2. Homonimija i prevođenje.....	33
4. ZAKLJUČAK.....	35
5. POPIS LITERATURE.....	37

1. UVOD

U radu će biti riječi o pojavnosti homonimije u jeziku te kako se ona manifestira na lekseme koje zahvaća – homonime. Prvo će se homonimiju proučavati u okviru konteksta sličnih pojava u jeziku. Tim pojavama zajedničko je tzv. narušavanje simetričnosti jezičnog sustava u kojem bi jednom označitelju odgovarao jedan označenik. Ovakvim početkom radova o homonimiji služe se i hrvatski jezikoslovci Samardžija (1989) i Tafra (1986). Upravo su njihovi radovi nezaobilazni kada se analizira homonimija u hrvatskom jeziku. Iako razmišljanja o asimetričnosti (često nazivana i patološkim promjenama vjerojatno zbog narušavanja idealnih odnosa u jezičnom sustavu) počinju kao teza, ona se često „pobija“ te se patološke promjene određuju kao znak zdravlja u jeziku (Tafra 1986, Melvinger 1984). Patološke bi promjene označavale narušavanje simetričnosti sustava, dok bi znak zdravlja odgovarao funkcionalnosti ovakvih promjena upravo na razini sustava koji se ne bi beskonačno širio, samim time ulazi se u okvire jezične ekonomije.

U okviru asimetričnih pojava riječ više bit će rečena o sinonimiji koja označava više jezičnih izraza za jedan sadržaj i zbog toga se smatra antonimnom pojavom homonimije, te o polisemiji.

Definiranje homonimije nezamislivo je bez upletanja polisemije. O tome svjedoči i svaki rad napisan na temu homonimije, kao i rječničke natuknice kako hrvatskog tako i engleskog jezika. U definiranju homonimije uzimaju se u obzir određenja do kojih su proučavanjem toga fenomena došli autori koji čine podlogu ovoga rada (Lyons 1978, 1995, Leech 1977, Hudeček i Mihaljević 1996, 2009, Melvinger 1984, Tafra 1986, Samardžija 1989). Samardžija (1989: 7) homonime definira kao riječi istog fonemskog sastava i slijeda, jednakih prozodijskih značajki, jednake u pisanju i različita značenja. Tafra (1986: 385) definira homonimiju kao „leksičku pojavu u kojoj dva ili više leksema, koji pripadaju istom leksičko-gramatičkom razredu, a različitim leksičko-semantičkim razredima, imaju sve jednake lekseme i ni jedan integralni sem. Uvjet za njezinu pojavu jest identičnost zvučnog plašta i gramatičkih formi dvaju ili više leksema i potpuna odvojenost njihovih gramatičkih struktura“. Navedeni su autori uglavnom složni oko samih definicija, ali nesuglasje nastaje kada se dovede u pitanje koje sve kriterije leksemi trebaju zadovoljiti da bi bili homonimi, odnosno da se ne radi o polisemima. Prema Samardžiji dovodi se u pitanje trebaju li homonimi pripadati istoj vrsti riječi. Drugi kriterij je etimološki, a najčešće se odnosi na

razlikovanje homonimije i polisemije, na koji nijedan rad ne može donijeti jednoznačnu odluku, treba li se i u kojoj mjeri uvrstiti.

Vrlo je teško jasno povući granicu između definiranja homonimije i načina njezina nastanka te vrsta homonimije. I samo definiranje već govori o vrstama; homofonima i homografima ili se mogu shvatiti kao preduvjeti. Međutim temeljna podjela homonima je na gramatičke i leksičke. Leksički se dalje dijele na one u užem i širem smislu.

Načini postanka homonimije su uglavnom usuglašeni u literaturi pa homonimi nastaju razvojem glasovnog sustava, fonetskom slučajnosti, tvorbom riječi, posuđivanjem riječi iz drugog jezika te raspadom polisemije.

Homonimija može stvarati probleme u leksikografskom radu i u prevođenju. Postojanje radova na tu temu to i potvrđuje (Hudeček, Mihaljević, 2009, Opačić, 1995).

Ne treba zanemariti činjenicu da se radovi hrvatskih autora (Gajić, 1985, Samardžija, 1989, Hudeček, Mihaljević, 1996) temelje na onima njihovih stranih kolega u prvom se redu misli na Lyonsa (1978) i Leecha (1977).

2. OPSEG I SADRŽAJ POJMA HOMONIMIJE U HRVATSKOM JEZIKU

2. 1. Homonimija kao jedna od asimetričnih pojava u jeziku

Začeci moderne lingvistike s Ferdinandom de Saussureom i *Tečajem opće lingvistike* iz 1916. započinju proučavanjem jezičnog znaka i jezika kao sustava. U „idealnom“¹ jezičnom sustavu vladala bi čista simetrija, matematički precizne zakonitosti jezika uvijek bi jednom označeniku bio pridružen jedan označitelj. Takav se odnos naziva monosemija. Takav sustav nije prirodan kao što je sam ljudski jezik prirodan.

„U leksičko – semantičkom jezičnom sustavu jednom formativu može biti pridružen samo jedan semem tako da taj formativ uvijek, u bilo kojem kontekstu, ima isto značenje. Riječi kod kojih postoji ovakav simetrični odnos izraza i sadržaja nazivaju se jednoznačnim ili monosemičkim riječima. Ni u jednom jeziku takvih riječi nema mnogo. Najčešće su to termini, pojedine riječi konkretnih značenja iz svagdašnjeg razgovornog jezika te pojedine osjećajno obojene riječi“ (Melvinger, 1984: 27).²

Homonimija po svojoj prirodi pripada među značenjske fenomene. U značenjske se fenomene ubraja s još nekoliko takvih pojava u jeziku, u prvom redu riječ je o polisemiji s kojom je u neprestanoj koliziji te o sinonimiji koja se smatra njezinom antonimnom pojavom. Asimetričnost bi u jeziku podrazumijevala narušavanje idealnog odnosa u sustavu znakova gdje jedan izraz označava jedan sadržaj. Prema tome dolazi do više izraza za jedan sadržaj kada je riječ o sinonimiji odnosno, jedan izraz za više sadržaja kada govorimo o polisemiji i homonimija u kojoj dolazi do više jednakih izraza za više sadržaja. Samardžija već na početku svoga rada *Hominimi u hrvatskom književnom jeziku* (1989) zaključuje da u jeziku vladaju asimetrični odnosi;

„U proučavanju leksika odavno je uočeno da u leksičkom sustavu kao jednom od jezičnih podsustava postoje brojna odstupanja od idealnog odnosa dviju glavnih sastavnica što po jednoj od brojnih definicija čine riječ (leksem), tj. RIJEČ = (JEDAN) FORMATIV + (JEDNO) ZNAČENJE. Ta su odstupanja od ove 1:1 simetrije dapače toliko brojna da se slobodno može ustvrditi kako u leksičkom sustavu zapravo osjetno prevladavaju asimetrični

¹ Tezu stavljam pod navodnike jer će se kasnije ustvrditi koliko je nešto u jeziku idealno

² Zanimljiv bi bio eksperiment s popisom nekih riječi i opisom što sve koja riječ znači i može značiti

odnosi jer je čas jednom formativu pridruženo više značenja, čas se isto značenje pridružuje različitim formativima ili pak dva, a rjeđe i više jednakih formativa imaju različita značenja“.

Stavljanje homonimije u širi kontekst jezika kao sustava neizbježno je za njezino temeljitije proučavanje pa ne čudi što i Tafr (1986: 382) u svojim radovima kreće istim putem:

„Prihvaćajući znakovni, semiološki karakter jezika, lingvisti se razilaze i u tumačenju prirode jezičnog znaka. Jezični znak kao akt ljudskog mišljenja, ali ne i samo to, razlikuje se od znakova drugih komunikacijskih sustava. U principu se znak sastoji od jednog označitelja i jednog označenog (ili, rječnikom glosemantičara, jednog izraza i jednog sadržaja). To je tako u naučnim jezicima, sustavima signalizacije i uopće u logičkim kodovima koji imaju monosemične znakove (mada se već govori i o mnogoznačnosti nejezičnih znakova), a u prirodnim jezicima narušen je 'zakon znaka“.

Ne samo da se može govoriti o mnogoznačnosti nejezičnih znakova nego i o njihovom prodoru u jezične i obratno, a postavlja se pitanje i gdje bi uopće mogla povući granica. Na primjeru prometnog znaka STOP u kojem je jezični znak dio prometnog znaka. A mišljenje rada je i da se svaki nejezični znak ima svoje ime odnosno jezičnu oznaku koja se dalje procesuirala kao informacija. Prema tome, izdvajanjem teze o mnogoznačnosti jezičnih znakova govori se i o primanju osobina jezičnoga znaka znakovima koji to nisu. Hudeček i Mihaljević (1996: 53) objašnjavaju zašto je idealan odnos narušen u prirodnim jezicima:

„U idealnom bi nazivlju odnos između pojma i oznake bio obostrano jednoznačan. To znači da bi jednoj oznaci trebao odgovarati jedan pojam i da bi jednom pojmu trebala odgovarati jedna oznaka. U prirodnim jezicima takav odnos nemoguć jer je broj pojmova mnogo veći od broja morfema“.

Asimetričnost je osobina jezičnog sustava. Samom tezom zapada se u paradoks. Asimetričan sustav. Ipak će se paradoksom kao takvim baviti književna teorija, a jezikoslovlje će se baviti anomalijama jezičnog sustava.³

„Različita odstupanja od njega⁴ nazivaju se patološkim pojavama, jezičnim anomalijama za koje jezik pronalazi terapeutska sredstva, objašnjavaju se kao asimetrični dualizam jezičnog znaka. Međutim, jezične pojave koje narušavaju 'zakon znaka', kao što su homonimija,

³ Ovim se ne napušta potkrijepljena teza o asimetričnosti jer je i dalje riječ o sustavu zbog odnosa koji vladaju pa bili oni simetrični ili asimetrični

⁴ Misli se na „zakon znaka“

polisemija ili sinonimija, nisu nikakve jezične anomalije, nego su rezultat povijesnog razvoja jezika. Iz činjenice da su takve pojave nastale jezičnom evolucijom, a manifestiraju se kao sinkroni fenomeni“ (Tafra, 1986: 382).

Tvrđnja o homonimiji i ostalim jezičnim pojavama kao sinkronijskim fenomenima bit će vrlo važna u nastavku rada jer se kod homonimije očituje povezanost sinkronije i dijakronije, prema tome Tafra (1986) ističe kako je riječ o povijesnom razvoju jezika. Ovdje se pažnja usmjerava prema navedenim jezičnim pojavama odnosno sinkronijskim fenomenima sinonimiji, polisemiji i, naravno, homonimiji.

„Odnos između oznake (izraza, riječi, naziva, simbola, formule) i pojma u kojem jedan pojam ima samo jednu oznaku, a jedna oznaka pridružena je samo jednom pojmu naziva se mononimija ili jednoimenost. Kada se odnos jednoimenosti prekrši, dolazi do višeznačnog povezivanja pojma i oznake (polisemije, homonimije i sinonimije). Jednom pojmu može biti pridruženo više oznaka ili jednoj oznaci može biti pridruženo više pojmova. Odnos između oznaka jednoga jezika koje prikazuju isti pojam naziva se sinonimija ili istoznačnost“ (Hudeček, Mihaljević, 1996: 51).

Sinonimija (od grč. syn – „zajednički“ i onoma – „ime“) odnos je među sememima koji se uopće ne razlikuju po strukturi svojih komponenata (Melvinger, 1984: 45).

Sinonimija se često smatra antonimnom pojavom nasuprot homonimiji. Razlog je vrlo jednostavan shvatimo li homonimiju kao već navedenu pojavu u kojoj isti izraz označava više sadržaja odnosno kada kod sinonimije više izraza označavaju jedan sadržaj. Međutim stvari nisu ni blizu tako jednostavne. Neizbježno je svaku pojavu promatrati u „prirodnom okruženju“ pa Tafra (1986: 383) prizivajući kontekst zaključuje:

„Kod sinonima u kontekstu se ostvaruju semantičke razlike među sinonimima (konotativne, semantičke, kolokacijske). Te neznatne semantičke razlike (nenaučno zvane „nijanse značenja“) ne realiziraju se samostalno, nego kao alosemovi unutar realizacije semema. Alosemovi se mogu neutralizirati, a to je moguće jer sinonimi upućuju na isti referent. Sa semiološkog aspekta sinonimi i homonimi često su smatrani antonimnim pojavama (jedan izraz za više sadržaja kod homonima i više izraza za jedan sadržaj kod sinonima), ali to nije točno. Sinonimija je pojava kada više jezičnih znakova upućuje na isti referent, a homonimija kada više jezičnih znakova upućuje na različite referente. Odnos sinonimije i homonimije nije

semiološke prirode, on se ogleda samo na nivou konteksta: sinonimi su uvijek zamjenjivi, a homonimi su međusobno isključivi“ (Tafra, 1986: 383).

Osim vrlo važnog stavljanja ovih pojava u kontekst navodi se i jedna važna stvar koja je nespretno izrečena, a odnosi se na to da homonimija označava više jezičnih znakova koji upućuje na različite referente. Prema tome homonim se ne bi razlikovao od bilo kojeg drugog leksema u jezičnom sustavu. Važno je naglasiti da su ti jezični znakovi isti, ali upućuju na različite referente.

Sinonimi u kontekstu jesu zamjenjivi jer se ne gubi osnovni smisao, tj. obavjesnost, a rečenica ne gubi svoju gramatičku ovjerenost. Iskaz neće izgubiti gramatičku ovjerenost, ali to nije dovoljan razlog da bi sinonimi uvijek i u potpunosti bili zamjenjivi u određenom kontekstu. Pojasnit ću to na primjerima *kuća – dom*¹, *muzika – glazba*², *doigravanje – playoff*³. *Kuća* se javlja u značenju građevinskog objekta i može označavati bilo koju kuću, dok *dom* ima šire značenje koje podrazumijeva nekakav topli obiteljski ugođaj i takav dom je u načelu samo jedan. Ovdje se javljaju i primjeri *studentski dom*, *starački dom*, *dom za nezbrinutu djecu* koji naziv zahvaljuju pokušaju oponašanju pravog toplog doma. Također bi na ovom tragu sintagma *toplina kuće* ukazivala na energetska učinkovitost objekta dok *toplina doma* ukazuje na obiteljsku ljubav. Idući je primjer *glazba* koja ima domenu ozbiljnosti i formalnosti dok ću *muziku* oprimjeriti sintagmom *narodna muzika*. Za razumijevanje zadnjeg primjera vrlo je važno poznavanja sportskog konteksta. *Doigravanje* se koristi kao oblik bilo kakve igre u kojoj se još nešto treba doigravati, npr. doigravanje u sudačkom produžetku. Međutim terminom *playoff* obilježava se poseban sustav natjecanja kakav postoji u košarci ili futsalu u kojem četiri najbolje ekipe na tablici idu u doigravanje, tzv. završnicu ili ligu za prvaka u kojoj će se odlučiti ukupni pobjednik prvenstva. Na tragu svega ovoga i Melvinger (1984: 45) zaključuje da su sinonimi samo načelno zamjenjivi u kontekstu:

„Klase denotata koje označuju sinonimički leksemi jesi identične. Sinonimičke riječi u načelu u istom kontekstu mogu zamjenjivati jedna drugu, a da se opće značenje ne promjeni. Međutim, u najvećem broju slučajeva mogućnost takve supstitucije jest ograničena različitostima među sinonimima koje ne ovise o njihovom denotativnom značenju. Najveću ulogu pri tome imaju različite ekspresive i stilističke razlike među sinonimičnim riječima. Na tim različitostima i temelji se uloga sinonima u komunikacijskom procesu. Prisutnost većeg broja oznaka za jednu te istu klasu denotata identičnih i po mogućnostima uporabe bila bi u

suprotnosti s načelom ekonomije koja vlada u jeziku te bi to na koncu dovelo do eliminiranja sinonimičkih dubleta“.

Sinonimija se veže uz homonimiju i kada se o homonimiji govori u okvirima morfologije, ta je pojava također zasnovana na nekoj vrsti opozicije koja se uvriježila u gramatikama.

„Padežni alomorfi mogu biti *sinonimi* ili *homonimni morfemi*, primjerice u pridjevnoj sklonidbi: *-oga/-og* u GA jednine ili u *-omu/-ome/-om* u DLI množine muškoga i srednjega roda, koju su dva glasovno različita oblika za isto značenje u GA (*dobroga/dobrog čovjeka*), dok se u DLI istim oblikom izriču različita značenja (*dobromu/dobrome/dobrom čovjeku*). U hrvatskom jeziku pojavljuju se i po tri nastavna alomorfa: homonimni u DLI množine pridjevne sklonidbe (*reci dobrim ženama, pričaj o dobrim ženama, dođi s dobrim ženama*) i sinonimni u DLI množine svih rodova imenične sklonidbe (*mravima, selima, pčelama*)“ (Babić (i sur.), 2007: 281-282).

Zalaženje u asimetrične odnose neizbježno je i kada se započinje opis polisemije.

„Većina riječi u svim prirodnim jezicima pa i u našem nema samo jedno, nego više značenja. Kod takvih riječi postoji asimetričan odnos izraza i sadržaja: njihovom formativu nije pridružen samo jedan semem, nego najmanje dva ili više semema, ili drugim riječima sematem, tj. kompleks značenja koja su u međusobnoj svezi. Te riječi u različitim kontekstima imaju različito značenje i nazivaju se višeznačnim ili polisemičkim riječima“ (Melvinger, 1984: 26).

Također govoreći o polisemiji Melvinger (1984: 27) napušta tezu o „patološkim pojavama“ i zaključuje:

„Pogrešno bi bilo smatrati polisemiju patološkim lingvističkim fenomenom. Ona je, naprotiv, znak zdravlja u svakom prirodnom jeziku. Jezik bez polisemije ozbiljno bi narušio načelo ekonomije jer bi se rječnik širio u nedogled, označavanja bi se umnožavala onoliko koliko bi u načelu tražila različitost ljudskog iskustva i mnogobrojnost iskustava. Polisemija je pojava koja nam omogućuje da se koristimo ekonomičnim, gipkim leksičkim sustavom, osjetljivim na kontekst, kadrim izraziti i priopćiti mnogostrukost i raznolikost naših spoznaja“.

Ida Raffaelli (2009: 57) u okviru kognitivne lingvistike točnije dijakronijske semantike ovako definira polisemiju:

„Polisemni su leksemi zrakasto (radijalno) ustrojene kategorije sa središnjim ili prototipnim značenjem oko kojega se po principu rodbinske sličnosti, odnosno po principu više ili manje organiziraju ostala značenja ili značenjske nijanse. To znači da sva značenja nisu jednako bliska prototipnome značenju, tj. neka su mu bliskija, a neka udaljenija“.

Navedena definicija pravi odmak od tradicionalističkih određenja jer polisemiju promatra u okviru kognitivne lingvistike, tj. polisemija se promatra kao kategorija. Pojam kategorije u kognitivnoj lingvistici jednako je važan kao i pitanje odnosa i sustava u strukturalizmu. „Članovi iste kategorije prema kognitivnom pristupu nemaju ni jednak status. Postoje bolji primjerci, koji se nazivaju prototipovima, ali i lošiji primjerci kategorije – njihovi rubni, periferni članovi. Tako ustrojene kategorije nazivaju se radijalnim kategorijama⁵ ili kategorijama porodične sličnosti. Radijalne kategorije šire se od središnjeg, tj. prototipnog ili najboljeg predstavnika kategorije prema periferiji odnosno prema lošijim predstavnicima, a tako i nastaju. Rubni su članovi kategorije motivirani prototipnim primjerkom, tj. među njima postoje jasne motivacijske niti. Status prototipa i rubnih primjera uvelike ovisi o pozadinskom znanju i uvjerenjima, o kulturi kojoj pojedinac pripada, njegovom iskustvu itd.“ (Kružić (i sur.),2010: 14). Kognitivna se lingvistika također ograđuje od mišljenja da polisemija narušava nekakav red u jezičnom sustavu:

„Kognitivna lingvistika polisemiju ne smatra nefunkcionalnom poput strukturalista, koji su smatrali da ona narušava unutrašnji red jezičnoga sustava, već upravo suprotno, tumači je temeljnim vidom funkcioniranja prirodnih jezika, jezičnom pojavnošću u kojoj se odražavaju čovjekove strukture znanja o izvanjezičnom svijetu, način na koji ga on perceptivno, iskustveno i mentalno procesuiraju“ (Raffaelli, 2009: 59).

Iako navedeni autori gotovo jednoglasno negiraju nefunkcionalnost polisemije, negiranje se odvija na jednom planu – planu izraza, a elevacija na planu sadržaja. Točnije, polisemija je nefunkcionalna za sustav sam po sebi, ali to u živom jeziku dovodi do funkcionalnosti jer bi inače došlo do neograničenog širenja rječnika određenog jezika. Gotovo je neosporno da je simetričnost sustava narušena, ali je isto tako s druge strane neosporno govoriti i o pozitivnim stranama ovakvih pojava. Mišljenje ovoga rada je da se u nastojanju

⁵ Važno je napomenuti da ipak nisu sve kategorije ustrojene na temelju efekta prototipa ujedno i radijalne, već se prirodne kategorije u tom smislu isključuju.

pronalaska dobrih strana otišlo u drugom smjeru. Simetričnost sustava je narušena, ali je jedan jezik time obogaćen. Prema tome nije neobično što Raffaelli navodi još jednu činjenicu važnu za razumijevanje polisemije i njezina nastanka u jeziku;

„Stoga i Bréalova⁶ tvrdnja da je polisemija jezična pojava svojstvena visokociviliziranim narodima dodatno naglašava važnost izvanjezičnih obilježja koja se funkcionalno uključuju u semantičku strukturu. Što je neka semantička struktura višeznačnija, to je odrazom veće konceptne, kulturološke te društvene složenosti i raznovrsnosti neke govorne zajednice“ (Raffaelli, 2009: 58).

Antonimija, kao vrsta značenjskih fenomena, ne pripada u skupinu ovih pojava jer nije riječ o narušavanja simetrije, nego je njihova vrijednosti sadržana u drugačijem tipu odnosa. Tafra (2003: 438) navodi da u leksičkom sustavu antonimi jedini dolaze isključivo u paru i najizrazitiji su pokazatelji binarnih leksičkosemantičkih odnosa.

Navedene pojave proizlaze iz bipolarnosti jezičnog znaka, a zajednička im je odrednica što se ostvaruju unutar konteksta koji ima službu razrješavanja mogućeg konflikta.

„Kad ne bismo priznali takvu dvojnost jezičnog znaka, onda problema kod homonimije, polisemije ili sinonimije ne bi ni bilo jer je semantička aktualizacija nekog leksema jednoznačna. Naime, semantički se konflikti razrješavaju kontekstom. Leksičke su pojave ovisne o kontekstu, samo je razlika u stupnju ovisnosti“ (Tafra, 1986: 382).

Postavlja se pitanje pripada li i homonimija u skupinu asimetričnih pojava? Nakon navedenih razmatranja mišljenje rada je da ne pripada. Ne iz razloga što se u radovima napušta teza o asimetričnosti, što ne smatram točnim na razini sustava. Razlog leži u činjenici što u slučaju homonimije nije narušena simetrija u jednoj oznaci za jedan sadržaj. Homonimija i dalje drži ovakvu simetriju znaka i sustava jer se radi o više (jednakih) izraza, za više (različitih) sadržaja.

⁶ Breal, Michel. 1924. *Essai de sémantique*. Paris: Hachette, str. 148 (preuzeto iz: Raffaelli, Ida 2009. *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike*. Zagreb: Disput)

2. 2. Razgraničavanje homonimije i polisemije

Razgraničavanje ova dva značenjska fenomena jednako je važno kao samo definiranje jedne odnosno druge pojave. Iako su u teoriji ove dvije pojave nerazdvojne, njihovo je definiranje relativno dobro odrađeno, ali problemi nastaju u praksi kada određene primjere treba svrstati među homonimne ili polisemne lekseme. „Homonimija i polisemija dovode do iste pojave u jeziku – do višeznačnoga pridruživanja izraza i pojma i razrješuju se na isti način – s pomoću konteksta“ (Hudeček, Mihaljević, 2007: 169).

„Za razliku od višeznačnih riječi kod kojih su istome formativu pridružena različita, ali bliska značenja, homonimi značenjski najčešće nisu ni u kakvoj svezi. Za razliku od semema polisemičke riječi koje obavezno sadrže zajedničke komponente, sememi homonimičkih riječi po pravilu nemaju invarijantu. Kod polisemije isti formativi kojima su pridružena različita značenja pripadaju istome leksemu, a kod homonimije isti formativi s različitim značenjima pripadaju različitim leksemima“ (Melvinger, 1984: 38).

I u engleskom jeziku nemoguće je definirati, u ovom slučaju polisemiju, bez prizivanja homonimije.

„Polysemy A word which has more than one distinct, established sense is said to be polysemous (or to show polysemy). To be considered as belonging to the same word, multiple senses must be felt by native speakers to be related in some way. (Unrelated senses associated with the same word-form, such as ‘side of river’ and ‘financial institution’ associated with *bank*, exemplify homonymy, and are usually treated as separate words that just happen to be associated with the same form.) There are a number of relationships which may hold between polysemous senses. For instance, they may be related by hyponymy, as in the case of *drink* (‘imbibe liquid’ and ‘imbibe alcoholic beverage’) or *dog* (‘canine animal’ and ‘male canine animal’). Several polysemous relations involve a contrast between literal and figurative meanings of a word. This may be metaphorical, as in *position* (‘location in space’, ‘opinion on some controversial issue’, and ‘professional post within an organisation’), or it may be metonymic, as in *wheels* (‘revolving parts of a mechanism in contact with ground’ and ‘car’), or it may involve hyperbole, as in *fantastic* (‘so extreme as to challenge belief’ and ‘a generalised term of approval’) (from *Longman Dictionary of the English Language*)“ (Cruse, 2006: 132-133).

Navedena definicija najbolje pokazuje koliko je teško razlučiti ovakve fenomene koji neprestano interferiraju. Kraj jednog značenjskog fenomena ujedno je i početak je drugog, a granicu je gotovo nemoguće jasno definirati u svim slučajevima. Cruse zalazi i u neke druge semantičke odnose (metafora, metonimija) koji nisu tema ovoga rada jer su uže povezani sa samom pojavom polisemije u jeziku.

Razlika je između polisemije i homonimije u tome što je kod polisemije riječ o jednoj, a kod homonimije o dvjema ili o više riječi. Za to su potrebni određeni kriteriji pa Hudeček i Mihaljević (2007: 169), uz analizu kriterija Tafre (1986), donose etimološki, semantički i tvorbeni kriterij. Za etimološki kriterij kažu da obično navodi kao glavni kriterij za razlučivanje homonimije i polisemije. Samardžija (1989: 5) taj kriterij isključuje smatrajući da je homonimija sinkronijski fenomen te da trebaju postojati sinkronijski kriteriji za njezino određenje.

„U praksi etimološki kriterij nije uvijek jasan zato što:

1. nije poznata etimologija svake riječi
2. nije uvijek jasno koliko duboko treba ići u prošlost
3. govornici često ne poznaju etimologiju riječi, etimološki kriterij ne opisuje sinkronijsko (sadašnje) stanje jezika već uvodi dijakronijske (povijesne) kriterije“

(Hudeček, Mihaljević, 2007: 173).

Iznesene razloge Hudeček i Mihaljević (2007: 173) potvrđuju homonimnim riječima *list¹* i *list²*. Iako se ovaj rad načelno ne može složiti da je riječ o homonimima nego o polisemnima jer su sva navedena značenja motivirana botaničkim značenjem riječi list.

„list¹ *im. m.* <G lista, A list/lista, L listu/listu; *mn.* N listovi, G listōvā>

1. *bot.* <A list, L listu> vegetativni zeleni plosnati organ biljaka stablašica koji služi za fotosintezu

2. <A list, L listu> tanak komad čega [*~ papira; ~ tijesta*]

3. <A list, L listu> isprava kojom se što potvrđuje ili dokazuje [*jamstveni ~*];

◇ *krsni ~* pismena potvrda o čijemu krštenju; *rodni ~* pismena potvrda o čijemu rođenju; *smrtni ~* pismena potvrda o čijoj smrti; *sinonim*: smrtovnica

4. <A list, L listu> tekstovi i fotografije tiskani na većim komadima papira koji se redovito izdaju [*dnevni ~; tjedni ~*]; *sinonim*: novine

5. *zool.* <A *lišta*, L *lištu*> morska riba plosnata i nesimetrična tijela koja živi uz morsko dno

♦ drhtati (tresti se) kao ~ drhtati od hladnoće (straha); okrenuti drugi (novi) ~ (stranicu) započeti što novo (drugo), prekinuti sa starim navikama (ponašanjem)

lišť im. m. <G *lišta*, A *lišť*, L *lištu*; *mn.* N *lišťovi*, G *lišťōvā*> stražnji dio potkoljenice ispunjen mišićnim tkivom ' (Hudeček, Mihaljević, 2009: 173-174).

List kao organ biljke i list kao mišić su homonimi 'zbog toga što je i *lišť*¹ i postao od *jerija*, a u *lišť*² od *ei*' (Hudeček, Mihaljević, 2009: 173). Međutim navedena su značenja toliko slična i naočigled značenjski motivirana da bi se moglo govoriti i o utjecaju jednog značenja na drugo koje u povijesti nije rezultiralo jednakim leksemom.

Razlikovanje homonimije i polisemije nije problem samo u hrvatskom jeziku, nego i u engleskom. Također u analizu sinkronijskih fenomena ulazi i dijakronija.

„The convergence of historical and synchronic approaches to the lexicon brings us finally to a problem which has been a longstanding matter of concern for students of semantics: how does one draw the line between homonymy (roughly 'two or more words having the same pronunciation and/or spelling') and polysemy ('one word having two or more senses')? The conventional rule-of-thumb answer to this is that we recognize a case of polysemy if the concerned are related. But when we ask 'related' means, there are two answers, one historical and one psychological, which do not necessarily coincide. Two meanings are historically 'related' if they can be traced back to the same source, or if the one meaning can be derived from the other; two meanings are psychologically related if present-day users of the language feel intuitively that they are related, and therefore tend to assume that they are 'different uses of the same word'. As we seen with mess and crane, historically related meaning are not always psychologically related; oppositely, there are cases where historically unrelated forms are felt to be related psychologically“ (Leech, 1981: 227-228).

U navedenom citatu Leech govori o neodvojivosti „povijesnog i psihološkog“ kriterija u razlučivanju homonimije i polisemije. Povijesni bi odgovarao etimološkom, prije navedenom kod Samardžije (1989), a psihološki semantičkom kriteriju o kojem govore Hudeček i Mihaljević (2007).

Semantički kriterij je drugi kriterij „koji može poslužiti pri razlučivanju homonimije i polisemije tj. povezanost/nepovezanost značenja. Taj kriterij ima dvije prednosti pred etimološkim kriterijem:

1. sinkroničnost – opisuje današnje stanje
2. opisuje jezični osjećaj izvornih govornika.

Homonimija počinje kad govornici kojeg jezika više ne vide vezu među različitim označenicima jednog označioca, tj. kad se dva značenja iste riječi toliko udalje da među njima više ne postoji nikakva veza. Tada dolazi do depolisemizacije, odnosno do homonimizacije. Taj je kriterij subjektivan – interpretacija govornika, pa stoga ne utvrđuje jasno granice između polisemije i homonimije. Primijenimo li taj kriterij u praksi, vidjet ćemo da je zaista subjektivan i da se nipošto ne smije temeljiti na ideji integralnih semova. Npr. *crvenjenje* prema *crveniti* i *crvenjeti* sigurno ima zajednički sem ‘crven’, ali smatramo da je riječ o homonimiji, a ne polisemiji“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 174). Ovdje se jednako kao i u primjeru *list*¹ i *list*² govori o nejednakoj motiviranosti na planu izraza, ali plan sadržaja je daleko važniji za razumijevanje i neometanu komunikaciju. Izrazne i sadržajne razlike u paru *crvenjenje*¹ i *crvenjenje*² su toliko male da su za ovaj rad zanemarive jer dolaze od pridjeva crven. Osim navedenog, *crvenjenje* je zadnja karika u lancu motivacije (crven > crveniti, crvenjeti > crvenjenje) i zbog toga je jasna motivacija na sinkronijskom planu i ne može se govoriti o homonimiji.

Zadnji kriterij koji navode je tvorbeni kriterij zato što tvorenice od dviju različitih riječi mogu imati isti izraz. Smatraju da je tada nužno riječ o homonimnim, a ne o polisemnim riječima (Hudeček, Mihaljević, 2009: 176). U primjeru *crvenjenje* ne treba zanemariti tvorbeni lanac i zbog njega nije slučajno da se javljaju jednaki izrazi kada polaze od jednake motivacije.

Samardžija je najdalje otišao u negiranju etimologije, ali se ne smije zaboraviti da su homonimija i polisemija rezultat razvoja jezika, a samim time i dijakronije. Međutim ni to nije dovoljno da bi se dijakronija, odnosno etimološki kriterij uzeo kao relevantan.

2. 3. Definiranje homonimije

Cruse u *Pojmovniku semantike i pragmatike* (2006) homonimiju jednostavno definira u njezinom očitovanju u nepovezanom značenju s istom jezičnom formom.

„Homonymy occurs when unrelated meanings are signalled by the same linguistic form, as with *bank* (‘side of river’) and *bank* (‘financial institution’): the two *banks* are said to be ‘homonyms’. Dictionaries usually treat these as different words and give them different main headings. If two meanings are associated with the same written form but different spoken forms, they may be called ‘homographs’ (e.g. *lead* (the metal) and *lead* (to guide)); if they are pronounced the same, but have different written forms, they are ‘homophones’ (e.g. *lead* (metal) and *led* (past tense of *lead*)). Prototypical homonyms are identical in both spoken and written forms. (Contrast with polysemy, where the different senses are related.)“.

U proučavanje homonimije odmah se uvodi i polisemija te njezina leksikografska obrada, ali sve rečeno je jednako primjenjivo i na hrvatski jezik, osim primjera koji su tipični za engleski jezik.

Kod određenja homonimije dolazi do mnogih nedoumica jer se u različitim radovima i udžbenicima homonimi i homonimija različito određuju.

Samardžija (1989) homonime određuje kao „riječi istog fonemskog sastava i slijeda, jednakih prozodijskih značajki, jednake u pismu i različita značenja“. Samardžija navodi ove uvjete da bi bar dvije riječi bile homonimnima:

1. moraju imati isti fonemski sastav
2. moraju imati različita značenja
3. moraju imati iste prozodijske značajke
4. moraju se jednako pisati
5. moraju pripadati istoj vrsti riječi.

Peti uvjet za njega nije toliko presudan ukoliko riječ zadovoljava ostala četiri uvjeta. „Oni koji zagovaraju obvezatnost ovog kriterija, zagovaraju ga s namjerom da pokažu kako broj, značenje i uloga homonima nisu ni približno tako veliki kako se općenito misli, a krajnjim ciljem potpune marginalizacije problema homonimije u leksiku i leksikologiji“ (Samardžija, 1989: 3-4).

Uz navedene kriterije govori se o još jednom, a to je etimološki koji Samardžija također ne opravdava.

„Uz pobrojanih pet kriterija u leksikologijskoj se literaturi pojavljuje još jedan – etimološki. Da bi mogle biti smatrane homonimima, dvije bi riječi po tom kriteriju morale imati različite korijene, biti raznokorijenske. Uvođenje ovog kriterija u proučavanje

homonima uopće, a posebno u suvremenom jeziku i njegovo dosljedno primjenjivanje povuklo bi za sobom bar dva krupna nedostatka.

Prvi je od njih metodološke naravi. Uvođenje etimoloških podataka, dakle jezične dijakronije, kao kriterija u proučavanje jezičnog stanja, očito i izravnoj proturječi jednoj od glavnih spoznaja strukturalističkog jezikoslovlja, jednoj od poznatih de Saussureovih dvodioba poslije koje i lingvistički pogled unatrag.

Drugi nedostatak izrasta iz činjenice što etimologija ni u jezika s bogatijim etimološkim istraživanjima od hrvatskih ne može pouzdano i jednoznačno odgonetnuti korijene svih danas homonimnih riječi, što znači da bi primjena ovog kriterija mogla lako skrenuti u nagađanja i pretpostavljanja“ (Samardžija, 1989: 5).

Nadalje navodi kako bi bilo krivo zaključiti da su etimologija i dijakronija beskorisni i suvišni u proučavanju homonimije, ali postavlja pitanje koliko je daleko potrebno ići u povijest? (Samardžija, 1989: 6). Pozivajući se na Lyonsa i služeći se primjerima iz engleskog jezika *port*¹ (u značenju *luka*) i *port*² (u značenju *vrsta tamnocrvenog vina*), ipak zaključuje da kriterij etimološke srodnosti nije uvjerljiv kao što se na prvi pogled čini (Samardžija, 1989: 6-7).

Za Tafri (1986: 385) homonimija je „leksička pojava u kojoj dva ili više leksema, koji pripadaju istom leksičko-gramatičkom razredu, a različitim leksičko-semantičkim razredima, imaju sve jednake lekse i ni jedan integralni sem. Uvjet za njezinu pojavu jest identičnost zvučnog plašta i gramatičkih formi dvaju ili više leksema i potpuna odvojenost njihovih semantičkih struktura“.

U normi HRN ISO homonimija (istoimenost) definira se kao odnos između oznaka i pojmova u kojemu iste oznake prikazuju različite pojmove, uz sljedeće napomene: „Homonimija se može ostvariti kao homofonija (istozvučnost – isti izgovorni oblik), homografija (istopisnost – isti pisani oblik) ili pak oboje istodobno (potpuna homonimija)“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 161).

Melvinger (1984: 38) homonime definira kao riječi koje imaju iste formative, a posve različita značenja (grč. *homonyma* od *homos* – značenje i *onyma* – ime). Prema Melvinger homonimi značenjski najčešće nisu ni u kakvoj svezi. Kod homonimije isti formativi s različitim značenjima pripadaju različitim leksemima.

Za razumijevanje homonimije vrlo je važan kontekst u kojem se pojavljuju. Prema Tafri (1986: 383) „Homonimi su u potpunoj ovisnosti o kontekstu. Sama riječ *bor* ili *kosa* u

nama ne izaziva nikakvu predodžbu. Tek na nivou sintagme (*primorski bor*) ili rečenice (*Bor dolazi u dvije alotropske modifikacije.*) ili diskursa (*Doktorirao je na temi o boru. Obećali su mu mjesto na fakultetu jer je doktoratom pokazao da je izvanredan mlad znanstvenik. Bio je do tada najmlađi doktor kemije.*) razrješava se 'homonimni konflikt'. Međutim ovaj rad ne može se složiti s tvrdnjom da su homonimi u potpunosti ovisi o kontekstu. Homonimi će se kao i bilo koji drugi leksemi pojavljivati u određenom kontekstu, ali značenje mora postojati i neovisno o njemu. Koje se će značenje prije aktivirati u primjeru *bor*¹ i *bor*² ovisit će o frekventnosti jednog odnosno drugog leksem ili će ovisiti o iskustvu pojedinca.

„Homonimija je direktno proporcionalna s kontekstom; što je kontekst veći, to je veća mogućnost semantičke identifikacije homonima. Homonimija traži da se u lingvističkoj analizi uzima veća jedinica od rečenice, pa ide u prilog zagovornicima tekstualne gramatike. Naime, u komunikacijskom kontekstu, odnosno u makrokontekstu ne postoji homonimni konflikt.

1. *primjer*: U kuhinji su dvoje. Ona kaže: Daj mi griz. On joj pruži dopola pojedenu jabuku. Ona se nasmije jer je trebala griz za noklice.
2. *primjer*: U moskovskom stanu mama kaže sinu: Donesi luk! Saša može donijeti luk jer je upravo namjeravao poći igrati se, a mami treba luk.
3. *primjer* (sintaktička homonimija): Avion gađa brod.

Ambigvitet tih triju primjera, ako bismo ostali na razini rečenice, predstavljao bi ozbiljne smetnje u komunikaciji. No, do njih uglavnom ne dolazi. Sa stajališta govornika problem homonimije ne postoji, a slušalac obično pogađa o čemu je riječ. U komunikacijskom kontekstu postoji i izvanjezična zalihost koja omogućava normalno odvijanje komunikacije (Saša će donijeti luk jer je vidio da mama sprema ručak.). Ako i dođe do nesporazuma (1. primjer), riješit će ga dodatna obavijest (makrokontekst). Ambigvitet poruke može se izbjeći konvencijom (3. primjer: govornici su se dogovorili da subjekt bude na prvom mjestu), a postoje i rješenja koja jezik sam pronalazi (arhaizacija jedne riječi i njezino potpuno gubljenje iz leksičkog inventara, promjena roda, divergentni fonetski razvoj fonetski jednako oblikovanih riječi i sl.)“ (Tafra, 1986: 383-384). Tafra navodi i primjer sintaktičke homonimije u kojoj se dogovorom subjekt stavlja na istaknutije mjesto u rečenici od objekta premda oblik riječi i ustrojstvo rečenice jednako može odgovarati subjektu ili objektu. Ovakve rečenici neće dovoditi do homonimskog konflikta.

Međutim ni kontekst ne može uvijek jednoznačno odgovoriti na homonimski konflikt i Tafra navodi da slušalac obično pogađa o čemu je riječ, ali ne mora uvijek biti tako. Samardžija (1989: 4) navodi da u hrvatskom jeziku ponekad nastaju rečenice čiju dvoznačnost ne otklanja ni kontekst, npr. *Njegovi roditelji imaju šest unuka.* nije jasno radi li se o unukama ili o unucima. U navedenom primjeru riječ je o gramatičkim odnosno morfološkim homonimima.

„Problem je u tome što nema jedinstvenog mišljenja što su homonimi. Jesu li to istopisnice ili istozvučnice, spadaju li u istu vrstu riječi, moraju li zadovoljavati kriterij identičnosti na planu izraza samo u svojoj rječničkoj formi (nominativnoj i infinitivnoj) ili moraju imati jednake i sve alolekse? Homonimija se često poistovjećuje s homografijom. Stoga u definiranju homonima ne treba izbjegavati činjenicu da su svi homonimi ujedno i homografi, ali svi homografi nisu homonimi, npr. homonimi nisu *gol s.* – *gol adj.*, *listom adv.* – *listom I jd.*, *unuka N jd.* ž.r. – *unuka G jd.* m. r.“ (Tafra, 1986: 384-385).

„Homonimija se često izjednačuje i s homofonijom, ali svaka homofonija nije homonimija. Homofonija je mnogo širi pojam od homonimije, pa naš naziv istozvučnica za homonim ne odgovara u potpunosti. Budući da postoji ograničen broj fonema i ograničena njihova distribucija, mogućnost da se ponove iste kombinacije dosta je velika. Osim homografa i homofona javljaju se još neki nazivi: homoforme (*kosti, kosti, kosti...*), homomorfemi (*šuma – konja, šume – konje, kućica – kućetina*), sinkretizam (*šumama DLI mn.*), konverzija (*dobro adj. – dobro adv. – dobro s.*), metonimija (*Drava, drava, "Drava"*) itd. Ne može se svaka identičnost na planu izraza smatrati homonimijom jer osim nje uvjet za homonimiju jest i odsutnost semantičke kohezije“ (Tafra, 1986: 385).

„Homonimi u širem smislu obuhvaćaju homografe, homofone, homoforme i prave homonime, tj. homonime u užemu smislu. Stoga se naziv homonim katkad primjenjuje na homonime u užemu, a katkada na homonime u širem smislu pa otuda dobrim dijelom proizlaze i proturječne i neusuglašene definicije kojima se definira naziv homonim“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 163).

Pravi homonimi (homonimi u užemu smislu) moraju pripadati istoj vrsti riječi pa stoga riječi *lak* (imenica) i *lak* (pridjev) ili *blizu* (prijedlog) i *blizu* (prilog) nisu pravi homonimi.⁷ Oblici koji su isti zovu se homoforme (oblični homonimi). Dakle, homoforme se ne odnose na riječi (lekseme) već samo na pojedine oblike (Hudeček, Mihaljević, 2009: 163 – 164).

⁷ *blizu* (prijedlog) i *blizu* (prilog) imaju i isto značenje zbog čega nisu homonimi

Riječi koje se isto pišu, a različito izgovaraju zovu se homofoni ili istozvučnice.⁸ *Ìzvesti – izvèzem i ìzvēsti – izvèzem* (prema *izvoziti* i *vesti*) razlikuju se naglasno i u infinitivu (duljinom) i u oblicima. To onda nisu pravi homonimi već samo homografi ili istopisnice (isto se pišu). Homografi su također riječi *ìmānje* (gl. im. od *imati*) i *imánje* (posjed), *pèčēnje* (gl. im. od *peći*) i *pečénje* (pečeno meso), *kóka* (hip. od *kokoš*) i *kòka* (biljka od koje se dobiva kokain), *lùk* (povrće) i *lûk* (dio oružja), *dòba* im. ž. r. (mjera u glazbi) i *dòba* im. s. r. (razdoblje), *dának* (hip. od *dan*) i *dānak* (vrsta poreza) itd. (Hudeček, Mihaljević, 2009: 164)

Kemijski naziv *bor* i botanički naziv *bor* homografi su jer pripadaju istoj vrsti riječi, imaju istu sklonidbu, ali nemaju isti naglasak u oblicima te riječ *bor* 'kemijski element' nema množinu, a u nominativu jednine ti su nazivi homoforne:

- *bôr* im. m. (G *bòra*, I *bòrom*, mn. N *bòrovi*, G *bòrōvā*) bot. vazdazelena golosjemenjača visoka stabla i dugih iglica koja pripada skupini četinjača
- *bôr* im. m. (G *bôra*, I *bôrom*) kem. kemijski element (B), nekovina, važan za rast bilja, upotrebljava se u tehnici i medicini“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 164).

„Primjeri homofona u hrvatskome jeziku rijetki su i uglavnom se svode na razliku između velikoga i maloga početnog slova. Zanimljivo je da je tu uvijek riječ o riječima koje imaju zajednički sem (npr. *bog – Bog, crkva – Crkva, crnac – Crnac*), pa smatramo da je u navedenim slučajevima zapravo riječ o polisemiji; veliko je slovo i tako samo posljedica konvencije – pravopisa“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 164).

Prema iznesenoj tvrdnji homofoni uopće ne postoje, ali to nije tako npr. *Brač* (otok) i *brač* (vrsta tambure).

„Kad bismo suprotstavili sve definicije homonima (pod nazivom homonim podrazumijevat ćemo homonime u užemu smislu, dakle riječi koje pripadaju istoj vrsti riječi i imaju sve jednake oblike, i to i u izgovoru i u pismu) mogli bismo zaključiti da im je zajedničko da se homonimija definira kao leksička pojava u kojoj dvije ili više riječi pripadaju istomu gramatičkom razredu, isto se izgovaraju i imaju sve iste oblike, ali pripadaju različitim semantičkim razredima. U skladu s definicijama homonima te bi riječi trebale uz navedene zadovoljavati i uvjet da nemaju nijednu zajedničku značenjsku sastavnicu“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 164 – 165).

⁸ Riječi koje se isto pišu su homografi ili istopisnice

Iz svega navedenog vidljivo je da su Tafra, Samardžija, Hudeček i Mihaljević najviše pažnje posvetili proučavanju homonimije u hrvatskom jeziku. Iako se Hudeček i Mihaljević ne slažu oko nekih teza iznesenih kod Tafre (a odnose se na razlikovanje homonimije i polisemije), Samardžija je ipak i u samom pristupu kao i u izražavanju nešto radikalniji. Glavna razlika između njega i ostalih autorica leži u činjenici da se zalaže za izjednačavanje prave i neprave homonimije te izuzimanju etimološkog pristupa. Samardžijinim se stavom broj i značenje homonima time povećava.

2. 4. Vrste homonima

Autori koji se bave homonimijom donose vlastite podjele vrsta homonima i one se značajno razlikuju jedne od drugih. Ovo je područje koje ukazuje na nesuglasje u stručnoj literaturi. Valja ukazati na problem kada se javlja nešto kao preduvjet homonimije i kad taj preduvjet postaje vrstom. Ovdje se misli na homofone i homografe. Jesu li vrsta ili preduvjet? Stajalište je ovoga rada da se radi o preduvjetima po formuli HOMOFON + HOMOGRAF = HOMONIM. Zbog svoje zanimljivosti homofone ne treba izuzeti iz znanstvenog opisa homonimije, ali ih ne treba uzimati kao vrstu, nego ih razlučiti prije samog definiranja. Njihova zanimljivost leži u činjenici da se najčešće radi o imenu npr. ime otoka *Brač* koje izraz dijeli s imenom tambure *brač*. Imena se zbog svoje specifičnosti izostavljaju iz ovakvih znanstvenih opisa jer je za njihovo proučavanje potrebno poznavanje onomastike. Npr. ime *Mirna* nije jasna motivacije pripada li ime skupini imena nastalih po imenima rijeka ili je riječ o osobini, tj. pridjevu ženskog roda za mirnu osobu.

Kao što je već rečeno različiti autori imaju različite podjele, a samim time i korake kojima kreću. Lyons govori o vrstama homonimije, tj. o apsolutnoj i parcijalnoj.

„Let us begin, therefore, by establishing a notion of *absolute homonymy*. Absolute homonyms will satisfy the following three conditions (in addition to the necessary minimal condition for all kinds of homonymy – identity of at least one form).

- i) they will be unrelated in meaning;
- ii) all their forms will be identical;
- iii) the identical forms will be grammatically equivalent.

Absolute homonymy is common enough: cf. 'bank' i 'bank²'; 'sole' ("bottom of foot or shoe"), 'sole²' ("kind of fish"); etc.

But there are also many different kinds of what I will call *partial homonymy*: i. e., case where (a) there is identity of (minimally) one form and (b) one or two, but not all three, of the above conditions are satisfied. For example, the verbs 'find' and found share the form *found*, but not find, finding, or finds, founding, etc.; and found as a form of 'find' is not grammatically equivalent to found as a form of 'found'. In this case, as generally in English, the failure to satisfy (ii) correlates with the failure to conditions of absolute homonymy made explicit in the previous paragraph are logically independent. They are usually taken for granted without discussion in traditional accounts of the topic“ (Lyons, 1978: 55).

Melvinger (1984: 38-39) razlikuje više vrsta homonima: leksičke i oblične homonime te homofone i homografe:

1. Leksički homonimi pripadaju istoj vrsti riječi i formativi su im u svim gramatičkim oblicima ili barem u većini gramatičkih oblika isti. Leksički su homonimi npr. ove riječi:
 - *rak* (životinja) i *rak* (zloćudna bolest), *kosa* (vlasi na glavi) i *kosa* (oruđe kojim se kosi); *krma* (dio broda) i *krma* (hrana za stoku).
2. Oblični homonimi jesu riječi različitih vrsta koje u pojedinim svojim gramatičkim oblicima imaju iste formative. Npr.:
 - *supruga* (imenica ž.r. u nominativu jd.) i *supruga* (imenica m.r. u genitivu jd.), *gol* (nag) i *gol* (zgoditak u nogometu).
3. Homofoni jesu riječi različitog značenja koje se izgovaraju na isti način, ali se ne pišu isto:
 - *kat* i *kad* (ispred riječi koje počinju bezvučnim suglasnikom), *brat ću* (1. l. jd. futura) i *braću* (akuzativ jd. imenice *braća*), *Ruža* i *ruža*.
4. Homografi jesu riječi različitog značenja čiji se formativi isto pišu, a različito izgovaraju. Budući da se u pismu u našem jeziku ne obilježavaju naglasak i kvantiteta, naši su homografi riječi s istim fonemskim sastavom, a s različitim prozodijskim obilježjima. Npr.:
 - *pilē* i *pīle*, *òrao* i *òrao*, *gòra* i *góra*, *ròda* i *ròda*

Samardžija leksičke homonime dijeli na:

1. oni koji pripadaju istoj vrsti riječi (Samardžija ih naziva pravima)
2. oni koji pripadaju različitim vrstama riječi (Samardžija ih naziva nepravima). Pravi se homonimi također dijele na potpune (istovjetni su im svi oblici) i nepotpune (nisu im svi oblici istovjetni) (Hudeček, Mihaljević, 2009: 161).

Homonimija se obrađuje u 4. razredu gimnazije. U udžbeniku za četvrti razred gimnazije Samardžije uvodi se pojam leksičke i oblične homonimije. Obličnim se homonimima smatraju i oblici koji mogu pripadati različitim vrstama riječi (oblični su homonimi npr. genitiv mn. *ùnūkā* imenice muškoga roda *unuk* i genitiv mn. *ùnūkā* imenice ženskoga roda *unuka*, ali i genitiv mn. *pârā* imenice *para* i 3. l. jd. prezenta *pârā* glagola *parati*).

O obličnoj je homonimiji riječ kad su izrazi oblika različitih riječi (koje dakle mogu pripadati i različitim vrstama riječi) istovjetni (Hudeček, Mihaljević, 2009: 161 – 162).

U udžbeniku Dujmović-Markusi *Fon-fon 4* kao primjeri homonima donose se i naglasno različite riječi (tj. različito naglašeni oblici iste riječi ili različitih riječi, npr. homonimi su *žèna* N jd. i *žénā* G mn.; *ùnuka* N jd. ž. r. i *ùnūkā* G mn. m. r.), iako je u tome udžbeniku definicija homonima ova: „kada dvije riječi imaju isti izraz, a različiti sadržaj, govorimo o homonimima“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 162).

Jedan od uzroka nejasnoga i proturječnoga određenja homonimije jest postojanje tzv. ljestvične homonimije, tj. naziv homonimija ima uže i šire značenje. U širem značenju homonimija obuhvaća i homofoniju i homografiju i potpunu homonimiju. U užemu značenju homonimija obuhvaća samo potpunu homonimiju, tj. istovjetnost i pisanog i izgovorenog oblika (Hudeček, Mihaljević, 2009: 162).

U većini definicija i primjera nije jasno utvrđen odnos između homonima i homoforme. Naime, pitanje je govori li se o homonimiji na razini leksema, tj. riječi u svim njezinim oblicima ili na razini pojedinog oblika. Smatra se da postoje ovi temeljni odnosi:

Na razini leksema (tj. odnosi se na sve oblike riječi):

- homografi – istost pisma
- homofoni – istost izgovora potpuni
- homonimi – istost i pisma i izgovora (Hudeček, Mihaljević, 2009: 162).

Na razini oblika također postoje sva tri odnosa koje bismo mogli odrediti ovako:

- homografske homoforme – istost pisma pojedinih oblika
- homofonske homoforme – istost izgovora pojedinih oblika
- potpune homoforme – istost pisma i izgovora pojedinog oblika (Hudeček, Mihaljević, 2009: 162 – 163).

Kada se teorijski govori o homonimiji obično se zapostavlja *gramatička homonimija* o kojoj se govori u okviru morfologije, a koju valja razlikovati od leksičke homonimije.

„Gramatički se morfemi, vidjeli smo, često podudaraju u izrazu, a razilaze u sadržaju. Tako se na primjer, podudaraju u izrazu, a razilaze u sadržaju morfemi *a* u *grada*, *a* u *sela*, *a* u *žena* itd. To znači da ih, gramatičke morfeme, općenito, ne smijemo promatrati izvan njihove veze s osnovom. Gramatički je naime morfem *a*, na primjer, jednoznačan samo u spoju s osnovom *grad* (tad on znači "genitiv jednine muškog roda"), u spoju s osnovom *sel* (tad on znači "genitiv jednine srednjeg roda"), u spoju s osnovom *žen* (tad on znači genitiv jednine ženskog roda") itd.“ (Rosandić, Silić, 1979: 41-24).

Navedeni spoj gramatičkog morfema s osnovom označavao bi „mikrokontekst“ u kojem se pojavljuje morfem. Međutim autori dalje govore o morfemima koji se pojavljuju u istoj paradigmi, zajedno s istom osnovom pa je za otklanjanje nedoumica tj. za gramatičko određenje potreban širi kontekst.

„A budući da se morfemi koji se podudaraju u izrazu, a ne podudaraju u sadržaju mogu nalaziti i u istoj paradigmi, dakle u spoju s istom osnovom, njihovu jednoznačnost više ne možemo utvrditi u spoju s njihovom osnovom, nego u spoju s drugim riječima, odnosno u odgovarajućim oblicima s kojima su u suodnosu. Tako se morfem *i* u *kosti* utvrđuje kao morfem i "genitiv jednine ženskog roda" u spoju *napuklina kosti* kao morfem i "dativ jednine ženskog roda" u spoju *prići kosti*, kao morfem i "instrumental jednine ženskog roda" u *udariti tvrdom kosti*, kao morfem i "nominativ množine ženskog roda" u spoju *kosti su tvrde*, kao morfem i "akuzativ množine ženskog roda" u spoju *baciti kosti* itd. Općenito možemo reći da se morfemi kada je riječ o njihovom podudaranju u izrazu, a nepodudaranju u sadržaju, najlakše utvrđuju u spojevima riječi“ (Rosandić, Silić, 1979: 42).

Autori također u nastavku navode da se gramatička homonimija naziva i sinkretizmom (Rosandić, Silić, 1979: 42).

Pojava homonimije u morfologiji hrvatskog jezika preko gramatičke homonimije, dolazi do homonimskih morfema.

„Obrnuto, sufiks *etin* može značiti i "meso" i "više nego", na primjer u riječi *konjetina* (prema prasetina, piletina, teletina itd.), koja, potencijalno, znači i "meso od konja" i "veće od konja". Takve morfeme koji su formalno (izrazom) istovjetni, a značenjski (sadržajem) različiti nazivamo homonimskim morfemima ili morfemskim homonimima)“ (Rosandić, Silić, 1979: 69).

Ova je vrsta homonimije vrlo proširena u hrvatskom jeziku i zahvaća sve oblike morfema, te Rosandić i Silić predlažu njihovo imenovanje:

„Morfemska je homonimija također proširena u jeziku. Nalazimo je i među prefiksima i među korijenima i među sufiksima i među nastavcima. Stoga bismo homonimske prefikse mogli nazvati homoprefiksima, homonimske korijene homoradiksima, homonimske sufikse homosufiksima, a homonimske nastavke homofleksima“ (Rosandić, Silić, 1979: 69).

O širini ove vrste homonimije govori navedeni citat te zbog toga ne čudi što se gramatička homonimija izuzima iz radova o homonimiji u hrvatskom jeziku (Rosandić, Silić, 1979: 69-70).

Također jedna od rubnih pojava homonimije je i međujezična homonimija.

„Među istozvučnicama i sličnozvučnicama u dvama i više jezika posebnu je istraživačku pozornost izazvala tzv. međujezična homonimija. Popović i Trostinska (1993) smatraju da se ona može ostvariti među nesrodnim jezicima koji nisu u kontaktu, npr. kad dva jezika posude iz jednoga jezika jednu riječ s nejednakim značenjem, zatim među nesrodnim jezicima koji su u kontaktu, npr. slavenske posuđenice u mađarskome, i naravno među srodnim jezicima u kojima su iz istog etimona semantičkim razvojem nastale dvije leksičke jedinice, koje se često razlikuju ne samo značenjski nego i po mogućnosti vezivanja s drugim leksičkim jedinicama. Značenjske razlike mogu biti različita stupnja, od malih do prilično velikih. Riječ je dakle o pojavi koja je nastala ili zbog genetske povezanosti ili u procesu međujezičnog posuđivanja,

vrlo često iz klasičnih jezika (tzv. internacionalizmi, zapravo latinizmi i grecizmi). Budući da je glavni izvor tog pojavi zajednički etimon, u radovima se o međujezičnoj homonimiji ne dovoljno računa o značenjskom nedodirivanju tih riječi, nego je u žarištu utvrđivanje ekvivalentnosti izraza“ (Tafra, 2003: 435).

Osim navedenog uvjeta, o značenjskom nedodirivanju tih riječi, postoji još jedan, a on je jednaki izrazi. Tafra (2003: 445) navodi da se s obzirom da se radi o različitim jezicima samo uvjetno može govoriti o jednakosti izraza, tj. ako se neke razlike u izrazu neutraliziraju, navodi primjere; hrvatskog različitog izgovora ruskih fonema /y/ i /i/, palatiziranih dugih fonema /ž':/, /š':/ te /ž/ i /š/, dinamički naglasak nasuprot tonskom naglasku itd.

Iako je međujezična homonimija primijećena, a djelomično i opisana, Samardžija (1989: 32-33) ipak zaključuje:

„Pri kraju ovih razmatranja i jedna načelna postavka: homonimija je, naime, jednojezični fenomen te je o njoj moguće govoriti samo unutar leksika jednog određenog jezika. Sve podudarnosti formativa riječi iz dva ili više jezika samo su veća ili manja slučajnost, a ne međujezična homonimija koja, ta slučajnost, tek rjeđe upućuje na srodnost jezika ili, češće, služi za duhovite igre riječima. Jednojezična narav homonimije ne isključuje mogućnost poredbenog proučavanja homonimije unutar poredbene leksikologije jer ono, kao što pokazuju neki radovi, može dati zanimljivih i korisnih znanja.“

U jeziku je malo toga slučajno, a međujezična homonimija rezultira lažnim prijateljima kojima se bavi zadnje poglavlje ovoga rada. Međujezična homonimija može govoriti o srodnim jezicima i o jezicima u kontaktu što rezultira jezičnim posuđivanjem.

4. Načini postanka homonimije

Hudeček i Mihaljević (1996) slažu se s Melvinger (1984) po pitanju uzroka nastanka homonimije te prema tome možemo navesti ova četiri načina:

„Uzroci nastajanja homonima različiti su, ali uglavom treba upozoriti na ova četiri:

a) Homonimi nastaju povijesnim glasovnim razvitkom kojim se različiti oblici različitih riječi izjednačuju. Npr.:

Homonimi *odvesti*¹ (vodeći predvodeći učiniti da tko ili što dođe na određeno mjesto) i *odvesti*² (otpremiti kakvim prijevoznim sredstvom, vozeći udaljiti) nastali su tako što je kod prvog homonima od stare skupine suglasnika *-dt* dobiveno *-st* (*vedti* – *vesti*), a kod drugog je

homonima izvršeno jednačenje po zvučnosti (*vezti – vesti*) te su dva različita glasovna procesa dala iste rezultate. (...)

b) Pojavljivanje homonima u jeziku vrlo je često u svezi s posuđivanjem riječi iz drugih jezika. Homonimički odnos može biti uspostavljen između izvorne riječi i posuđenice, a također i između dviju posuđenica različitog porijekla. Ovi homonimi, kao i oni čiji je nastanak u svezi s glasovnim promjenama, po pravilu pripadaju posve različitim predmetnim i pojmovnim područjima te su i njihova značenja posve različita. Ovakvi homonimi su:

*paša*¹ (pasenje, napasanje) i *paša* (tur. titula visokih vojnih i civilnih dostojanstvenika u osmanlijskom carstvu, u Egiptu i u nekim drugim muslimanskim državama; osoba koja nosi takvu titulu). (...)

c) Katkada se homonimički odnosi pojavljuju u tvorbi riječi. Pri tome je odlučujuća homonimičnost morfema. Npr.:

Kod homonima *odužiti*¹ 'platiti, vratiti dug, učiniti nešto što se smatra kao dužnost, obveza' i *odužiti*² 'oduljiti, načiniti dug(ačk)im; otegnuti, razvući' homonimični su leksički morfemi 'jedno je alomorf leksičkog morfema imenice *dûg*, a drugo je alomorf leksičkog morfema pridjeva *dug*'. (...)

d) Homonimi mogu nastati još i semantičkim raspadaanjem višeznačnih riječi. U takvim slučajevima među homonimima postoji i stanovita labava podudaranost u značenju. Katkada je zbog toga čak teško i razgraničiti je li riječ o homonimiji ili o polisemiji. Pogledajmo ove primjere:

*oblačiti*¹ 'stavljati odijelo, ruho ili dio odijela na tijelo (svoje ili tuđe)' i *oblačiti*² 'navlačiti oblake, prekrivati oblacima; odudarati ' vratiti, odbiti udarac i odudarati 'pasti u oči; odskakati 'skačući odvojiti se od čega i odskakati 'otrčati, odjuriti skačući, odskakutati'; palac 'krajnji debeli prst na ruci i nozi i palac 'poluga koja na točku spaja naplatak s glavčinom žbica', odlučiti 'donijeti odluku, riješiti se na što' i odlučiti 'izdvojiti, odvojiti, odijeliti' (Melvinger, 1984: 39-41.)

Tafra (1986) navodi ove načine postanka homonimije u kojima pravi razliku radi li se o riječima iz istog jezika *idioglotemima* ili o riječima iz različitih jezika *aloglotemima*:

1. fonetska slučajnost

- a) idioglotema, npr. *ključ, mah, topljenje, muk*

- b) idioglotema i aloglotema, npr. *griz, pasati*

- c) aloglotema iz istoga jezika, npr. *banket, koma, debi*

- d) aloglotema iz različitih jezika, npr. *doza, koral, marka*
2. raspad polisemije, npr. *park, nota, takt, stolica*.

„Iako se načelno možemo složiti s time da se homonimi po postanku mogu podijeliti u navedene skupine iz primjera koje navodi Tafra mogli bismo zaključili da ona smatra da:

1. Homonimi mogu biti i riječi koje pripadaju različitim sustavima (npr. standardnomu jeziku i dijalektu ili dvama dijalektima).
2. Homonimi ne moraju imati sve iste oblike.

U prvome slučaju smatramo da se ne može govoriti o homonimiji jer je riječ o različitim sustavima, a u drugome slučaju nije riječ o homonimima nego samo o homoformama u kanonskome obliku“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 165-166).

„Također se postavlja pitanje jesu li homonimne riječi koje imaju 'praznine' u paradigmi, tj. koje nemaju sve oblike. Kad je riječ o riječima *takt* (mjera ritma) i *takt* (primjereno ponašanje u društvu), njihovi oblici nisu posve podudarni, tj. druga riječ u oba para ima krnju paradigmu jer je riječ o nebrojivoj imenici, tj. imenici koja nema realnu množinu. Smatramo da se riječi koje zadovoljavaju sve uvjete da ih se smatra homonimima, ali od kojih jedna ima krnju paradigmu mogu uvjetno smatrati homonimima jer njihovi nerealni oblici postoje u jezičnome sustavu, tj. nema gramatičkih prepreka da ih se stvori. Međutim riječ je svakako o podstupnju homonimije. Primjer homonima *topljenje* prema *topiti* i *topljenje* prema *topliti*, koji Tafra donosi kao primjer fonetske slučajnosti, zapravo je primjer nastanka homonima tvorbenim postupcima. Tvorba je važan način nastanka homonima, a fonetska podudarnost u spomenutome je slučaju samo njezina posljedica, a ne način nastanka homonima“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 166).

Primjeri koji se navode otvaraju i problem sustava u kojemu možemo govoriti o homonimiji. npr. riječ *griz* (pšenična krupica) ne pripada standardnomu jeziku, riječ *griz* (ugriz) također mu ne pripada, pitanje je i gdje se ostvaruje u spomenutome značenju. Žargonu pripada npr. *Daš mi griz sendviča*. Glagol *pasati* izveden od imenice *pās* pripada standardnomu jeziku, a *pasati* (odgovarati) ne pripada mu (Hudeček, Mihaljević, 2009: 166-167). Tafra navodi i primjer *park*¹ (zelene površine za igru i druženje) i *park*² (vozni park) to nije najsretniji primjer jer u drugom primjeru park funkcionira jedino unutar sintagme *vozni park*.

3. POTEŠKOĆE S HOMONIMIJOM

3. 1. Homonimija i leksikografija

Definiranja homonimije zalaze i u leksikografski rad jer bi rječnici trebali biti relativno pouzdan aparat želi li se provjeriti radi li se u pojedinom slučaju o homonimiji ili ne. Dolazi se do toga da su homonimni leksemi zasebne natuknice rječnika, dok se kod polisemnih leksema značenja bilježe pod jednom natuknicom. Rječnici, kao ni teorijska literatura, kada je u pitanju homonimija nisu složni ni jednoznačni.

„Dictionaries usually treat homonymy and polysemy differently: homonymous readings are given separate main headings, while polysemous readings are typically distinguished by means of numbers under a single main heading. Some dictionaries make the distinction between homonymy and polysemy on etymological grounds, that is to say, meanings which have the same etymological origin are considered to be polysemous, even if modern speakers can intuit no relation between them, as in the case of *battery* (‘infliction of blows’, ‘set of similar or connected cells’), both of which derive from the French *batterie*, while meanings which are usually felt to be related are treated as homonymy if they have different etymological origins, as in the case of *ear* (‘organ of hearing’ and ‘grain of corn on stalk’). It should be pointed out that although the distinction between homonymy and polysemy is clear enough in extreme cases, the boundary between them is not very well defined. Not only is there a continuous scale of relatedness, but different speakers vary in their sensitivity to relationships“ (Cruse, 2006: 132-133).

U leksikografskoj je praksi problem homonimije povezan s pitanjem koje natuknice treba obrojčivati, a koje ne treba? Tafra (1986: 392) nudi dva moguća odgovora:

1. Obrojčivati sve homografe (ako je rječnik akcentiran, onda homofone)
2. Obrojčivati homonime uz obvezatno objašnjenje što se pod tim pojmom podrazumijeva

Hudeček i Mihaljević (2009: 181) smatraju da su navedene odredbe neprecizne:

„Iako se s time načelno možemo složiti, te su mogućnosti nedovoljno precizno određene. Ako je rječnik naglašen, riječi koje se različito izgovaraju u njemu ne će biti homografi. One su homografi samo u nenaglašenome rječniku. Osim toga nije jasno je li riječ samo o kanonskome obliku homografa ili o svim oblicima“. Tafra navodi da se u akcentiranom

rječniku donose homofoni. Što se tiče kanonskih oblika jasno je da rječnici donose samo kanonske oblike. Ovdje bi bilo preciznije pitanje što s homofonima koji nemaju sve jednake oblike, kako njih obilježiti. Mogući odgovor nude Hudeček i Mihaljević (2009: 181-183);

1. „Obrojčivati sve homografe u kanonskome obliku (ako se bilježe naglasci, opet je riječ o homografima jer je onda i naglasak dio zapisa). Takav je pristup moguć u manjim neznanstvenom rječnicima (posebno dvojezičnim namijenjenim strancima).
2. Obrojčivati samo prave homonime. To znači riječi koje imaju isti naglasak i iste sve oblike te pripadaju istoj vrsti riječi.

Navest ćemo neke primjere koji se prema ovom načelu ne bi obrojčivali u rječniku:

a) Različite vrste riječi (s posebnim obzirom na nepunoznačene i nepromjenjive riječi, tj. riječi koje imaju samo kanonski oblik): *a* imenica⁹, *a* veznik, *a* čestica i *a* usklik; *bezbroy* imenica i *bezbroy* prilog; *bilo* imenica i *bilo* čestica; *blago* usklik i *blago* imenica; *blizu* prilog i *blizu* pridjev; *desetak* imenica i *desetak* prilog; *dosada* prilog i *dosada* imenica; *dug* pridjev i *dug* imenica.

b) Riječi iste vrste, ali različita roda ili vida te povratni i nepovratni glagol, nepravni povratni i pravni: *pomòliti (se)* (djelomično se pokazati, postati dijelom vidljiv) i *pomòliti se* (izreći ili uputiti komu molitvu).

c) Riječi koje imaju različit naglasak (neke riječi, npr. riječi kao *pozornica* i *pozornica* mogu i ne moraju imati isti naglasak ovisno o priručniku): *imánje* (zemljišni posjed) i *imānje* (posjedovanje)

d) Riječi koje imaju različite oblike: *ùreći* (sinonim: dogovoriti) i *ùreći* (baciti uroke); *dòba* (vremenski odsječak u kojemu se što zbiva; razdoblje u razvoju Zemlje, kulture, civilizacije) i *dòba* (glazbena vremenska jedinica mjere glazbenoga takta).

Riječi koje bi načelno imale iste oblike (i imaju ih u sustavu), ali jedna ima npr. sva lica, a druga samo treće lice, ili jedna ima sve padeže jednine i množine, a druga samo jedninu (tj. kojima su oblici koje „nemaju” nerealni), smatramo homonimima. Smatramo ih homonimima zbog toga što su njihovi oblici u sustavu mogući (pa se po potrebi, npr. u slikovitome ili metaforičkome kontekstu književnoumjetničkoga djela ili igre riječima mogu i

⁹ Nije jasno kakva je *a* imenica

aktivirati). To su npr. riječi: *krma* (stražnji dio broda) i *krma* (polj. stočna hrana pripremljena za hranjenje stoke u štali)“ (Hudeček, Mihaljević, 2009: 183-184).

Ovaj bi rad isto tako mogao predložiti svoje uvjete po kojima bi se homonimi uvrštavali u rječnik. Smatra se da je kod homonima za početak nezaobilazno bilježenje naglaska, zasigurno važnije nego kod ostalih riječi. U tom bi se pogledu i neakcentirani rječnici trebali akcentirati kada je riječ o homonimima, tu napraviti iznimku. Iako su neki autori stajališta da različite vrste riječi nisu pravi homonimi, ovaj rad na tragu Samaržijinih razmatranja, smatra da jesu i da trebaju biti posebne natuknice. Upravo se kod homonima koji pripadaju različitim vrstama riječi najviše vidi nepovezanost u značenju prema tome pod istom natuknicom imati nepovezana značenja ne smatram funkcionalnim. Kada je riječ o povezanim značenjima onda je i tako riječ o polisemima koji su jedna natuknica.

Samardžija u okviru svoga rada *Homonimi u hrvatskom književnom jeziku* (1989) donosi i popis tj. rječnik homonima na tridesetak stranica. Rječnik broji tristotinjak riječi koje su uvrštene po njegovom definiranju homonimije, najveća je osobitost što su uvršteni „nepravi homonimi“ tj. oni koji pripadaju različitim vrstama riječi. Rječnik je koncipiran na poseban način;

U svom rječniku homonima Samardžija bilježi i neke neuobičajene podatke. Osim što navodi da je njegov rječnik sinkronijski orijentiran Samardžija kod riječi stranog podrijetla bilježi podatak o jeziku iz kojeg potječu, bilježi i načine postanka homonima te ima daje njemačka i ruska značenja. Kako sam navodi da bi se rasteretio opis, međutim nepoznavanje ruskog ili njemačkog jezika dovodi do nagađanja što bi pojedina riječ značila. Obično se radi o neprepoznavanju značenja jedne riječi u homonimskom paru.

Npr. bäs * III

1. bäs im m (tal. *Basso*) – Bass; bas
2. bäs im m – Bassist, Bassinstrument; bas

Navedeni primjer Anić u *Rječniku hrvatskoga jezika* (1998) bilježi kao polisemnu natuknicu jer su sva objašenja povezana s glazbom.

Autorica ovoga rada smatra da je u navedenom primjeru također riječ o jednoj natuknici. Prvi uvjet je naglasak koji je zadovoljen, a drugi je vrsta riječi koja je jednaka. Treći uvjet su objašnjenja koja su sva povezana s glazbom i neće dovesti do složenosti i nerazumljivosti opisa.

3. 2. Homonimija i prevođenje

Homonimija, osim u leksikografiji, u praksi može izazivati probleme u prevođenju. Radi se o tzv. međujezičnoj homonimiji do koje može, ali do toga ne bi trebalo dolaziti. Ne bi trebalo jer će se u nastavku vidjeti da su takavi primjeri većinom odraz manjka truda u prevođenju. Na samom početku rada, rečeno je da su polisemija i homonimija (kada nastaje depolisemizacijom) odrazom rada ljudskog mozga i mišljenja pa nije neobično što prevoditelji i obični ljudi zapadaju u zamke homonimije. U okviru strukturalističke teorije Lyons (1978: 235) navodi primjer iz francuskog jezika koji bi se mogao netočno prevesti na engleski jezik upravo zbog međujezične homonimije.

„The point that has been made in relation to phonology and grammar may also be made with respect to lexical structure of languages (i.e. the structure of their vocabularies). The naive monolingual speaker of English (or of any other language) might be tempted to think that the meanings of lexemes (their sense and denotation) are independent of the language that he happens to speak and that translation from one language to another is simply matter of finding the lexemes which have the same meaning in the other language, selecting the grammatically appropriate forms and putting them together in the right order. But this is not case, as anyone who has any practical experience of translation is well aware. First of all, there is the obvious problem that two or more meanings may be associated homonymous lexemes which have the same meaning in the other language, but not in the other. We might not be able to translate a particular sentence because we do not know which of the homonyms was encoded in the signal and transmitted by the speaker. For example, the French sentence 'je vais prendre ma serviette' is translatable into English as 'I'll go and get my towel' or 'I'll go and get my brief-case' (or 'I'll go and get my napkin', and in various other ways) by virtue of the homonymy which holds between 'serviette' and 'serviette'.”

Lyons nadalje govori da nije jasno radili se o polisemiji ili o homonimiji, ali da je to ovdje irelevanto. Problemi koji nastaju u prevođenju kao rezultat homonimije riješit će se pomoću konteksta u koji je uronjena rečenica ili točno interpretirana od strane slušatelja.

Iz navedenog se vidi da je ovakav slučaj u teoriji moguć. I u hrvatskom su jeziku zamjećene i opisane ovakve pojave koje su nazvane „lažnim prijateljima“, a česte su u odnosu sa slavenskim jezicima (Tafra, 2003: 444).

Opačić (1995: 367) pozabavila se ovim fenomenom kada je u pitanju prevođenje filmova.

„U interferenciji hrvatskog jezika s ostalim slavenskim jezicima dolazi do mnogih nesporazuma, a koji opet nigdje tako zorno ne dolaze do izražaja kao u prevođenju filmova (...) Slavenski su jezici zbog prividne 'poznatosti', osobito opasni za prevođenje, jer je u njima stupanj homonimije prilično visok, pa su stoga i olaka prelaženja preko nekih rješenja brojna, a dodatni trud koji bi valjalo uložiti u što bolje poznavanje jezika s kojega se prevodi i onoga na koji se prevodi vrlo često – u našem općemo nemaru i pod geslom 'Lako ćemo' – izostaje.“

Iako je većinom riječ o nemaru, brojni primjeri pokazuju da postoje poteškoće u prevođenju. Većina primjera vezana je uz slovenski i česki jezik (Opačić, 1995: 367).

Iako se homonimija prvenstveno proučava kao jednojezični fenomen, ona se u nekim svojim oblicima može pojavljivati i u odnosu sa drugim sustavima. Ovaj rad smatra da se unutra srodnih skupina jezika formira veći broj ovakvih homonimskih parova te da bi oni mogli predstavljati nekakvu vrstu polisemnih leksema (šator na češkom jeziku znači stan) zbog sličnosti značenja. U nesrodnim jezicima većinom je riječ o slučajnosti, ali postoji mogućnost posuđivanja riječi u različite svrhe. Sveopća globalizacija dovodi do veće interferencije nesrodnih jezika što rezultira jezičnim posuđivanjem, ali takvo posuđivanje najčešće ne dovodi do *lažnih prijatelja*.

4. ZAKLJUČAK

U radu se raspravljalo o homonimiji u hrvatskom jeziku. Homonimija se naprije proučavala u okviru konteksta asimetričnih pojava u jeziku premda se o njezinoj aismetričnosti samo uvjetno može govoriti za razliku od sinonimije i polisemije. Uvjetno zbog činjenice da se kod homonimije kao i kod ostalih simetričnih zakonitosti radi o više (jednakih) označitelja za više (različitih) označenika. Međutim homonimija je sa sinonimijom i polisemijom rezultat dvojnosti jezičnog znaka, a određeno se značenje aktualizira kontekstom.

Sinonimija je uzeta u obzir jer se smatra antonimnom pojavom homonimije. Njihova povezanost proučava se unutar morfologije, pa se tako govori o sinkretizmu odnosno supletizmu osnova i nastavaka.

Polisemija je daleko važnija od sinonimije kada se govori o homonimiji i gotovo da je nemoguće homonimiju definirati bez prizivanja polisemije. Polisemija i homonimija su pojave koje se teško razlučuju jedna od druge, a ključnu ulogu u razlikovanju često igra etimologija koji je ujedno i kamen spoticanja. Razlog je što bi uz njezinu odlučujuću ulogu puno više leksema pripalo polisemiji budući da bi homonimni leksemi trebali nastati od različitih korijena. Problem leži i u činjenici da se jednom dijakronijskom metodom proučava sinkronijsko stanje leksika. Prema tome najvažniji zaključak daju Hudeček i Mihaljević (2007: 176) koje kažu da homonimija nastaje kada govornici određenog jezika više ne vide vezu među različitim označenicima jednog označitelja, tj. kada se dva značenja iste riječi toliko udalje da među njima više ne postoji nikakva veza. Tada dolazi do depolisemizacije, odnosno do homonimizacije. Iako ovako postavljena teza funkcionira u teoriji te bi se mnogi s njom složili i same autorice primjećuju da je taj kriterij subjektivan te da ovisi o interpretaciji govornika pa stoga ne utvrđuje jasne granice između polisemije i homonimije. Jasne granice ni nema.

Samo definiranje homonimije u radovima hrvatskih i stranih jezikoslovaca ne otvara toliko nejasnoća. Polemike se nastavljaju oko uvjeta koje bi riječ trebala zadovoljiti da bi bila homonim. Nesuglasje nastaje oko činjenice trebaju li homonimi pripadati istoj vrsti riječi te moraju li imati različit korijen o čemu je nemoguće govoriti bez dijakronijskog pristupa u etimologiji riječi.

Nastanak je homonimije također usuglašen pa se može govoriti o pet načina: razvitak glasovnog sustava, fonetska slučajnost, tvorba riječi, jezično posuđivanje i raspad polisemije.

Podjela homonima na temeljnoj se razini dijeli na leksičke i gramatičke. Većinom su leksički predmet znanstvenih radova na temu homonimije, dok se o gramatičkim govori u okviru gramatika. Leksički se homonimi dijele na prave i neprave, a pravi zatim na prave potpune i prave nepotpune, ovisno o vrsti riječi i paradigmi (Samardžija, 1989).

U radu je zastupljena još jedna rubna pojava homonimije, a riječ je o međujezičnoj homonimiji koja može otežavati komunikaciju među govornicima različitih jezika ukoliko postoje „lažni prijatelji“. Ovakve su situacije česte u slavenskim jezicima zbog visokog stupnja „poznatosti“.

Osim prevođenja gdje potencijalno može otežavati rad, homonimija svakako otežava rad leksikografa. U okviru leksikografije zasigurno se ne može govoriti o nemaru kao kod prevođenja, nego je riječ o stalnoj koliziji s polisemijom.

5. POPIS LITERATURE

1. *Hrvatski enciklopedijski rječnik.* (skupina autora), 2002. Zagreb: Novi Liber,
2. ANIĆ, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber.
3. BABIĆ, Stjepan (i sur.). 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika.* Zagreb: Nakladni zavod Globus
4. CRUSE, Allan. 2007. *A Glossary of Semantics and Pragmatics.* Edinburgh University Press
5. DUJMOVIĆ-MARKUSI, Dragica. 2011. *Fon-fon 4, udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije.* Zagreb: Profil.
6. KRUŽIĆ, Barbara (i sur.). 2010. Kratki pojmovnik kognitivne lingvistike. *Hrvatistika* 4, str. 9-33.
7. GRLIĆ, Rajko. 1986. Homonimija i polisemija kao leksikografski problem u engleskom jeziku. *Strani jezici* 15, 2, str. 93-97
8. HUDEČEK, Lana i MIHALJEVIĆ, Milica. 1996. Višeznačni odnosi u nazivlju i njihova leksikografska obradba. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 22, str. 51-62
9. HUDEČEK, Lana i MIHALJEVIĆ, Milica. 2009. Homonimija kao leksikografski problem. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, str. 159–186.
10. LEECH, Geoffrey. 1977. *Semantics.* Penguin Books
11. LYONS, John. 1978. *Semantics.* Cambridge: Cambridge University Press
12. LYONS, John. 1995. *Linguistic semantics.* Cambridge: Cambridge University Press
13. MELVINGER, Jasna. 1984. *Leksikologija.* Osijek: Pedagoški fakultet
14. OPAČIĆ, Nives. 1995. Primjeri homonimije u nekim slavenskim jezicima prema hrvatskom. *Prevođenje - suvremena strujanja i tendencije*, zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku
15. RAFFAELLI, Ida. 2009. *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike.* Zagreb: Disput.

16. ROSANDIĆ, Dragutin i SILIĆ, Josip. 1979. *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
17. SAMARDŽIJA, Marko. 1989. Homonimi u hrvatskom književnom jeziku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, str. 1–71.
18. SAMARDŽIJA, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*: udžbenik za 4. razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga
19. SIMEON, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. (sv. I. i II.). Zagreb: Matica hrvatska.
20. TAFRA, Branka. 1986. Razgraničavanje homonimije i polisemije: leksikološki i leksikografski problem. *Filologija* 14, str. 381–393.
21. TAFRA, Branka. 2003. Leksičke pogreške zbog sličnosti, *Govor* 20, 1-2, str. 431-448.